ISSN:3030-332X
Impact factor: 9,493
International journal of scientific researchers

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ХОРИЖИЙ МАМЛАКАТЛАР БИЛАН ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ҲАМКОРЛИГИНИНГ ТАРИХИЙ РИВОЖЛАНИШИ

Иномжанов Ҳусниддин Исломжон ўғли
Namangan International Schoolнинг
Наманган шаҳар филиали
Тарих ва мамлакатшунослик фани ўқитувчиси.
https://doi.org/10.5281/zenodo.23269846

Аннотация. Мақолада Ўзбекистоннинг мустақиллик йилларида хорижий мамлакатлар ва халқаро ташкилотлар билан таълим соҳасидаги ҳамкорлиги тарихий босқичлар кесимида ўрганилади. 1991–1996, 1997–2016 ва 2017–2026 йиллар таҳлилий даврлар сифатида ажратилиб, ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар, ЮНЕСКО ва Европа Иттифоқи таълим дастурлари материаллари асосида академик алмашинув, қўшма лойиҳалар ва таълимни интернационаллаштириш йўналишлари ёритилади. Натижалар ҳамкорлик шакллари дастлаб институционал алоқалардан таълим дастурлари ҳамда илмий-инновацион шерикликка томон кенгайганини кўрсатади.

Калит сўзлар: Ўзбекистон тарихи, таълим сиёсати, халқаро ҳамкорлик, ЮНЕСКО, Erasmus+, Tempus, академик мобиллик, олий таълим, тарихий даврлаштириш.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришганидан кейин таълим тизимини миллий манфаатлар асосида қайта ташкил этиш билан бир вақтда жаҳон таълим макони билан ҳамкорлик ўрнатиш вазифаси юзага келди. Бу жараённи фақат чет эл олийгоҳлари билан шартномалар сони орқали эмас, балки давлатлараро муносабатлар, таълим қонунчилиги ва инсон капиталига қаратилган сиёсати билан биргаликда ўрганиш зарур. 1997 йилги Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида кадрлар тайёрлаш соҳасида ўзаро манфаатли халқаро ҳамкорликни ривожлантириш устувор вазифа сифатида ифодаланган [1].

Мавзунинг тарихий аҳамияти шундаки, халқаро таълим ҳамкорлиги мамлакат ташқи сиёсати, иқтисодий модернизацияси ва миллий таълим институтларининг ўзгариши билан ўзаро боғлиқ. Хорижий тажрибани қабул қилиш бир томонлама жараён эмас: маҳаллий муассасалар ўқув дастурлари, мутахассис тайёрлаш ва илмий алоқаларда ўз эҳтиёжларига мос йўлларни танлаб борган. Шу сабабли ҳамкорликни даврий, институционал ва мазмуний мезонлар асосида кўриб чиқиш илмий жиҳатдан ўринлидир.

Тадқиқотнинг мақсади – 1991–2026 йиллар оралиғида Ўзбекистоннинг хорижий мамлакатлар билан таълим соҳасидаги ҳамкорлиги шаклланиши ва ривожланишининг асосий босқичларини аниқлаш, уларнинг ўхшаш ҳамда фарқли хусусиятларини тарихий-таққослама таҳлил қилиш. Тадқиқот саволи: норматив асослар ва халқаро дастурлар ўзгариши ҳамкорлик шаклларининг кенгайишига қай даражада замин яратган?

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Мазкур йўналишдаги манбаларни уч тоифага ажратиш мумкин. Биринчиси – мустақил Ўзбекистоннинг таълим сиёсатини белгилаган қонун ва дастурлар. 1997 йилги Кадрлар тайёрлаш миллий дастури хорижий инвестицияларни жалб этиш ва халқаро алоқаларни кучайтиришни миллий кадрлар тайёрлаш тизими билан боғлаган [1]. 2019 йил 8 октябрдаги ПФ–5847-сон Фармон олий таълимни 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси орқали халқаро рақобатбардошлик ва илмий-инновацион интеграция йўналишларини белгилаб берган [4].

Иккинчи гуруҳ – халқаро ташкилотларнинг тарихий ва дастурий ҳисоботлари. ЮНЕСКО маълумотида Ўзбекистон ташкилотга 1993 йилда аъзо бўлгани, 1996 йилда мамлакатда ташкилот ваколатхонаси очилгани қайд этилган [2]. ЮНЕСКО конвенциялари бўйича маълумотлар 1997 йилда таълимга тааллуқли икки халқаро конвенция бўйича мажбуриятлар қабул қилинганини кўрсатади [3]. Бу ҳолат таълим соҳасидаги ташқи алоқалар институционал ва ҳуқуқий мезонлар асосида мустаҳкамланганини англатади.

Учинчи гуруҳ – Европа Иттифоқи ва миллий Erasmus+ офиси нашрлари. Темпус дастурининг Ўзбекистондаги йигирма йиллик фаолиятига бағишланган тўплам ҳамда Erasmus+ миллий офиси тақдим этган маълумотлар Европа олийгоҳлари билан ҳамкорликнинг узлуксизлигини кузатиш имконини беради [7, 8]. Европа Иттифоқининг Ўзбекистондаги делегацияси 2015–2020 йилларда 43 та олий таълим салоҳиятини ошириш лойиҳаси молиялаштирилганини маълум қилган [6]. Бу манбалар манба танлашда фойдали, аммо уларнинг ҳисобот даври ва қамрови турлича экани ҳисобга олиниши лозим.

Тадқиқотларда учрайдиган услубий чеклов – маълум бир йилдаги лойиҳалар сонини бутун тарихий даврнинг самарадорлик кўрсаткичи деб қабул қилишдир. Шу боис ушбу мақолада ҳуқуқий ҳужжатларнинг қабул қилиниши, институционал иштирок ҳамда лойиҳаларнинг таснифий тузилиши бир-биридан фарқланиб талқин қилинди.

МАТЕРИАЛЛАР ВА МЕТОДЛАР

Мақола тарихий-ҳужжатли ва қиёсий-таҳлилий тадқиқот ҳисобланади. Манба базасини Ўзбекистон Республикасининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлари, ЮНЕСКОнинг расмий ахборот саҳифалари, Erasmus+ миллий офиси нашрлари ва Европа Иттифоқи делегацияси маълумотлари ташкил этади [1–10]. Ҳужжатлар қабул қилинган сана, ташкилот мақоми, дастур тури ва таълим ҳамкорлигининг амалий шакли бўйича гуруҳланди.

Тарихий-хронологик усул билан воқеалар кетма-кетлиги тикланди; тарихий-қиёсий усул орқали даврлар ҳамкорлик йўналишлари солиштирилди; контент-таҳлилда таълимга оид ҳуқуқий нормалар ва дастур мақсадлари ажратилди. 1991–1996 йиллар – ташқи ҳамкорликнинг дастлабки институционаллашуви; 1997–2016 йиллар – ҳуқуқий ва дастурий чуқурлашув; 2017–2026 йиллар – интернационаллашув ва институционал диверсификациянинг фаол босқичи сифатида қабул қилинди. Бу даврлаштириш муаллифнинг манбалар асосидаги таҳлилий таснифи бўлиб, расмий давлат даврлаштириши эмас.

Миқдорий диаграмма учун 2015–2020 йиллар Erasmus+ СВНЕ дастурида қўллаб-қувватланган 43 та лойиҳанинг турлари бўйича тақсимоти олинди. Келтирилган 12 та миллий, 11 та минтақалараро ва 20 та минтақавий лойиҳа тўғрисидаги рақамлар Европа Иттифоқи делегациясининг маълумотига таянади [6]; бошқа даврларга статистик экстраполяция қилинмади.

НАТИЖАЛАР

Биринчи босқич (1991–1996 йиллар). Давлат мустақиллиги таълимни халқаро ҳуқуқ ва дипломатия муносабатларининг мустақил субъекти сифатида ривожлантиришга замин яратди. Ўзбекистоннинг 1993 йил 26 октябрда ЮНЕСКОга қўшилиши халқаро таълим, фан ва маданият ҳамкорлигида муҳим институционал қадам бўлди [2, 9]. 1996 йилда ЮНЕСКО ваколатхонасининг очилиши ташкилот билан узоқ муддатли дастурий ишлаш имкониятини кенгайтирди [2]. Ушбу даврда асосий натижа кўп сонли лойиҳалар эмас, балки халқаро муносабатлар учун ташкилий-сиёсий пойдевор яратилишидир.

Иккинчи босқич (1997–2016 йиллар). 1997 йилда Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг қабул қилиниши таълим соҳасида ташқи алоқаларни миллий ислоҳотлар архитектурасига киритди. Дастурда халқаро ҳамкорлик, хорижий сармоя ва кадрлар сифатини ошириш ўзаро боғлиқ вазифалар деб белгиланган [1]. Шу йили Ўзбекистоннинг таълимга доир ЮНЕСКО конвенцияларига қўшилиши ҳуқуқий алоқаларнинг яна бир жиҳати бўлди [3]. Европа билан олий таълим алоқалари Tempus ташаббуси орқали давом этгани миллий офис архив нашрларида акс этган [7].

Учинчи босқич (2017–2026 йиллар). Ушбу даврда таълим соҳасидаги ташқи ҳамкорликнинг кўринишлари кенгайди: қўшма дастурлар, академик алмашинув, илмий-инновацион ҳамкорлик, халқаро баҳолаш ва рақамли ўқитиш масалалари муҳим ўрин эгаллади. 2019 йилги олий таълим концепцияси ташқи ҳамкорликни университетларнинг халқаро рақобатбардошлиги билан боғлади [4]. 2020 йилги «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг 67–69-моддалари таълим ташкилотларининг халқаро ҳамкорлиги, давлатлараро алоқалар ва хорижда таълим олишнинг ҳуқуқий чегараларини очиб берди [5].

Таълим ташкилотлари ўртасида қўшма факультетлар, лабораториялар, дастурлар, илмий семинарлар, талабалар ва педагог ходимлар алмашинуви ҳамда икки дипломли дастурлар каби механизмлар қонун даражасида санаб ўтилган [5]. Ушбу ҳуқуқий асос амалиётдаги барча механизмлар бир вақтда ёки бир хил кенгликда жорий этилганини англатмайди; бироқ давлат сиёсатида халқаро шериклик имкониятлари кенгайганини кўрсатади.

1-жадвал. Ўзбекистоннинг таълим соҳасидаги халқаро ҳамкорлиги тарихий босқичлари

Давр	Асосий манба ва воқеа	Тарихий тавсиф
1991–1996	1993 — ЮНЕСКОга аъзолик; 1996 — ваколатхона [2, 9]	Дастлабки ташқи институционал алоқалар
1997–2016	1997 — Кадрлар тайёрлаш миллий дастури; Tempus ҳамкорлиги [1, 7]	Норматив асос ва таълим лойиҳаларининг мустаҳкамланиши
2017–2026	2019 — ПФ–5847; 2020 — таълим қонуни; Erasmus+ [4–6]	Интернационаллашув ва ҳамкорлик шаклларининг кенгайиши

Жадвалда келтирилган даврлар ўртасида тўлиқ узилиш мавжуд эмас. Масалан, 1997 йилда вужудга келган ҳуқуқий механизмлар кейинги даврларда ҳам амал қилиб келган; Tempus ва Erasmus+ дастурлари эса халқаро таълим ҳамкорлигининг давомий ва босқичма-босқич кенгайган йўналишларини ифодалайди [7, 8].

Европа Иттифоқи билан ҳамкорликнинг аниқ тасдиқланган миқдорий кўриниши сифатида 2015–2020 йилларда молиялаштирилган Erasmus+ СВНЕ лойиҳалари олинди. Жами 43 та лойиҳанинг 12 таси миллий, 11 таси минтақалараро, 20 таси минтақавий шаклда қайд этилган [6].

Ушбу тақсимот бир вақтнинг ўзида миллий эҳтиёжлар ҳамда минтақавий академик алоқаларга эътибор қаратилганини кўрсатади.

2-жадвал. 2015–2020 йилларда Erasmus+ СВНЕ лойиҳаларининг тузилиши [6]

Лойиҳа тури	Лойиҳалар сони	Жамидаги улуши
Миллий	12	27,9%
Минтақалараро	11	25,6%
Минтақавий	20	46,5%
Жами	43	100%

Мазкур маълумотлар фақат бир дастур доирасидаги танлов натижаларини қамраб олади. Шу сабабли уларни барча хорижий давлатлар билан таълим ҳамкорлигининг умумий статистикаси сифатида талқин этиш мумкин эмас. Шунга қарамай, улар ҳамкорлик шаклларининг хилма-хиллигини манбалар билан асослаб кўрсатишга хизмат қилади.

1-расм. Erasmus+ СВНЕ лойиҳаларининг турлар бўйича тақсимоти, 2015–2020 йиллар [6]

Диаграммада минтақавий лойиҳалар улуши нисбатан юқорилиги кўринади. Бу Ўзбекистон олийгоҳларининг қўшни мамлакатлар муассасалари билан Европа университетларини бирлаштирган кўп томонлама ташаббусларда қатнашганини кўрсатади. Бироқ лойиҳалар сони таълим сифатига таъсирни бевосита ўлчамайди: бундай хулоса учун битирувчилар натижалари, илмий маҳсулдорлик ва академик мобиллик ҳақида қўшимча қиёсий маълумотлар керак.

МУҲОКАМА

Тарихий маълумотлар халқаро таълим ҳамкорлиги мамлакатнинг умумий давлат қурилиши ва модернизация стратегияси билан параллел ривожланганини кўрсатади. 1990-йилларнинг бошларида ҳал қилувчи омил халқаро ташкилотларга аъзолик ва доимий алоқа механизмларини яратиш бўлса, кейинги ўн йилликларда ҳамкорлик таълим мазмуни ва олийгоҳларнинг институционал салоҳиятини ошириш воситасига айланди [1–4].

1997 йилги миллий дастур билан 2019 йилги концепция ўртасида мазмуний давомийлик мавжуд: иккаласида ҳам кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш ва ташқи тажрибадан фойдаланиш муҳимдир. Фарқ шундаки, илк ҳужжат мустақил таълим тизимини ислоҳ қилишнинг асосий моделини белгилаган бўлса, кейинги ҳужжат олий таълимда рақобатбардошлик, илмий интеграция ва халқаро эътироф масалаларини кучайтирган [1, 4].

Ҳуқуқий жиҳатдан 2020 йилги қонун таълим ташкилотларининг хорижий шериклар билан қўшма дастурлар ва академик алмашинувда иштирок этишини бевосита тартибга солади [5]. Бу ҳамкорликни фақат давлатлараро дипломатия билан чекламасдан, университет, факультет, лаборатория ва таълим дастури даражаларида кўриш кераклигини кўрсатади. Шу билан бирга,

ҳуқуқий имкониятнинг мавжудлиги унинг ҳар бир муассасада тўлиқ амалга оширилгани ҳақида далил эмас.

ЮНЕСКО билан ҳамкорликнинг ўзига хослиги шундаки, у таълимни маданият, фан ва касбий кўникмалар билан боғлиқ кенг соҳавий муносабатлар тизимига киритади [2, 10]. Erasmus+ ва Tempus эса, асосан, олий таълимда институтлараро лойиҳалар, дастурлар ва бошқарув салоҳиятига урғу беради [6–8]. Демак, халқаро ҳамкорликнинг йўналишлари ҳамкор ташкилотнинг мандатига боғлиқ равишда фарқланган.

Тадқиқотнинг чегараси – расмий ҳужжатлар ва дастурий ахборотга таяниши; архив фондлари, муассасалараро шартномаларнинг тўлиқ матни, интервьюлар ва ўқув натижалари таҳлил қилинмади. Келгусида Ўзбекистоннинг Германия, Жанубий Корея, Туркия, Хитой ва бошқа мамлакатлар билан алоҳида таълим муносабатларини архив материаллари асосида йилма-йил қиёсий тадқиқ этиш ҳамда уларнинг минтақавий тафовутларини ўрганиш мақсадга мувофиқ.

ХУЛОСА

Ўзбекистоннинг хорижий мамлакатлар билан таълим соҳасидаги ҳамкорлиги мустақилликнинг дастлабки йилларида ташқи институционал алоқаларни шакллантиришдан бошланиб, 1997 йилдан ҳуқуқий ва дастурий мустаҳкамланиш, 2017 йилдан эса интернационаллашувнинг кенгайиши билан тавсифланади. Бу хулоса таҳлилий даврлаштириш натижаси бўлиб, ҳамкорликнинг барча шакллари ҳар бир даврда мутлақо янгидан пайдо бўлганини англатмайди.

1993 йилда ЮНЕСКОга аъзолик, 1997 йилги Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, 2019 йилги олий таълим концепцияси ва 2020 йилги қонун институционал-ҳуқуқий ўзгаришларнинг муҳим нуқталари бўлган [1, 2, 4, 5]. Европа билан Tempus ва Erasmus+ доирасидаги дастурий муносабатлар ташқи ҳамкорликнинг амалий йўналишини тасдиқлайди [6–8].

Таълим соҳасида халқаро ҳамкорликни тарихий баҳолашда битимлар сони билан чекланмасдан, қўшма дастурлар мазмуни, кадрлар тайёрлаш натижалари ва илмий алмашинувнинг узоқ муддатли таъсирини ўлчайдиган кўрсаткичлардан фойдаланиш зарур.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР :

1. Ўзбекистон Республикасининг «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» тўғрисидаги 463-I-сон Қонуни. 29.08.1997. URL: https://lex.uz/uz/acts/48401
2. UNESCO. About UNESCO in Uzbekistan. 2023. URL: https://www.unesco.org/en/fieldoffice/tashkent/about
3. UNESCO. Uzbekistan: Conventions ratified. URL: https://www.unesco.org/en/countries/uz/conventions
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти. «Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида» ПФ–5847-сон Фармон. 08.10.2019. URL: https://lex.uz/uz/acts/4545884
5. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги ЎРҚ–637-сон Қонуни. 23.09.2020. URL: https://lex.uz/uz/acts/5013007
6. European Union Delegation to Uzbekistan. Муҳандислик ва АКТ СВНЕ лойиҳалари бўйича Erasmus+ кластер учрашуви. 2023. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/uzbekistan/muhandislik-va-akt-cbhe-loyihalari-boyicha-erasmus-klaster-uchrashuvi_uz

7. Erasmus+ National Office in Uzbekistan. Tempus: 20 years of programme activities in Uzbekistan // NEO publications. 2014. URL: https://www.erasmusplus.uz/publication/NEO-publications/index.htm
8. Erasmus+ National Office in Uzbekistan. 25 years of European Union–Uzbekistan higher education cooperation and future perspectives // NEO publications. URL: https://www.erasmusplus.uz/publication/NEO-publications/index.htm
9. UNESCO. List of Member States and Associate Members of UNESCO. URL: https://www.unesco.org/en/node/66561
10. UNESCO. UNESCO Tashkent: Office and cooperation priorities. URL: https://www.unesco.org/uz/fieldoffice/tashkent